

TAJNÉ SLUŽBY:

ČINNOSŤ, ŠTRUKTÚRA, VYSPORIADANIE

OSOBNÁ SKÚSEŇ

MIROSLAV KUSÝ

Otázky kládol Samuel Abrahám

SA: Pred rokom 1989 ste ako osoba, ktorá odmietala mlčať a svoje názory nielen otvorene hlásala, ale ešte aj písomne zaznamenávala a distribuovala, boli pre komunistický režim nebezpečný. Museli ste vedieť, že režim ovláda množstvo foriem, ako vám a vašej rodine môže znepríjemňovať život, zastrašiť vás alebo dokonca umlčať. Ako ste sa vyrovnali s prirodzeným ľudským strachom o seba a svojich blízkych?

MK: Zahnali ma do kúta. Nebol som nijaký hrdina a priori, bol som dokonca ochotný pristúpiť aj na nejaké kompromisy. Písal som pod cudzími menami, odhalili ma a urobili z toho škandál. Ľudí, čo mi to umožnili, tvrdo potrestali. Ponúkol som im dokonca, že som ochotný stiahnuť sa do neideologickej sféry, nech ma nechajú robiť na mojej odbornej práci v oblasti teórie poznania. Odmietli. Chceli ma zraziť na kolená. Válek mi ponúkol „záchranu“, akú niektorí radi brali. „Napíš do Pravdy, že si sa mýlil, že ťa zvedli a že sa ti teraz (na začiatku normalizácie) otvorili oči. Naformuluj si to sám tak, aby ťa to čo najmenej bolelo. Potom ti môžem pomôcť.“ Povedal som mu, že si nemôžem sám seba naplvať do očí. Tým som sa odpísal. Podpisom Charty '77 som to po niekoľkých bezútešných rokoch spečatil. Jolka, moja žena, mi na to dala súhlas. Bolo to pre mňa oslobodzujúce gesto. Konečne som sa cítil slobodný. Pravdaže, mal som strach, ale zároveň to bol skvelý pocit, ktorý mi stál za to.

SA: Kedy ste po prvý raz prišli do styku s ŠTB?

MK: Niekedy medzi týmito dvomi udalosťami si ma začali všimnúť eštabáci. Najprv to boli len nejaké skusmé predvolania, akoby len o drobnostiach. Potom som našiel v byte odpočívacie zariadenie a snažil som sa dostať s ním na prokuratúru. Tam ma odmietli a poslali ma s tým na ŠTB, kde mi urobili „bengál“, že ich ohovárať. Napokon, po podpise Charty '77 som bol u nich denným hosťom.

SA: Pamätáte sa na svojich vyšetrovateľov, čo to boli za typy ľudí?

MK: Pamätám si dokonca dve ich generácie. Prvá bola tzv. „partizáni“. Nemali nijaké vzdelanie, boli primitívni a hrubí, fanatici, s ktorými sa nedalo diskutovať. Major Pačesa mi najviac utkvel v pamäti. Bol v Povstaní a jeho hlavným poslaním bolo plniť líniu strany, odhaľovať jej nepriateľov a usvedčovať ich. Predtým asi pri vypočúvaní ľudí mlátil, teraz mu to už smernice zakazovali, tak aspoň reval, nasadzoval mi putá, keď ma odvádzal z vŕtnice na výsluch, aby sa predviedol. Jeho kolegovia boli rovnakého typu. Po nich prišla mladá generácia vyšetrovateľov, boli to právnický vzdelaní cynici. Prví bojovali s nepriateľmi ako som bol ja ideologicky, druhí pragmaticky. „*Pán Kusý, to čo robíte, je teatrálny exhibicionizmus. Neobjavujete Ameriku, aj my si myslíme to isté čo vy, aj väčšina ľudí si to myslí, ale nepredvádzame sa na verejnosti. Nechajte si to pre seba a dáme vám pokoj.*“ Pohľadali svojimi predchodcami, partizánmi a ideológmi. „My sme profesionáli,“ hovorili. Keď som sa jedného z nich spýtal, prečo ako výtudovaný právnik šiel k eštabákom, odpovedal: „Tisickorunový rozdiel v nástupnom plati!“ Ale bol medzi nimi aj vyšetrovateľ, ktorému som ochotný podať ruku, keby som ho stretol. Správal sa ku mne pri vypočúvaní naprosto korektne a správali sme sa k sebe ako partneri, ktorí dodržiavajú pravidlá hry.

SA: Poznali ste nejakých „dvojitých agentov“, teda takých, ktorí vám povedali, že sú na vás nasadení?

MK: Niektorí moji kolegovia na rôznych pracoviskách, ktorými som prešiel, mi referovali o tom, na čo sa ich eštabáci pýtali a upozorňovali ma aj na iných kolegov, za ktorými eštabáci tiež chodili a ktorí boli ticho.

SA: Ako ŠTB znepríjemňovala život vašej rodine?

MK: Manželku eštabáci často vypočúvali, vyhrážali sa jej, dcéry boli vtedy ešte malé a brali to skôr ako dobrodružstvo. Najhoršie boli domové prehliadky, keď mňa odvedli a manželka im musela asistovať pri desať-, pätnásť- i dvadsaťhodinových prehliadkach.

SA: Mali ste od začiatku alebo neskôr nejakú taktiku, ako s nimi zaobchádzať? Kedysi Chartisti vydali návod, ako komunikovať s vyšetrovateľmi. Zúžitkovali ste ho?

MK: Spočiatku nejstvovala nijaká taktika. Nikto z nás s tým nemal skúsenosti. Bol som vystrašený, oni si formulovali zápisnice a ja som ich podpisoval. Potom som začal protestovať proti niektorým formuláciám, kúpil som si Trestný zákon a začal som sa vzdelávať v tom, na čo majú právo a na čo nie. Odovzdávali sme si skúsenosti. Začínal som byť postupne ostrieľaným kozákom a trval som na zákonných formalitách. Nepodpisal som im zápisnicu, keď som s ňou nesúhlasil. Trval som na tom, že si svoje formulácie budem do zápisnice diktovať sám. Ak mi zmenia slovosled, nepodpíšem. Keď zistili, že neustúpim, začali ma rešpektovať.

SA: Stretli ste sa s niektorým z vašich vyšetrovateľov po roku 1989? (Aké to bolo stretnutie? Poznáte ich mená?)

MK: Nestretol som nikoho z nich. Občas sa mi zdalo, že som niekoho z nich zahliadol. Dozvedel som sa, že jeden z tých „cynikov“ má firmu – bezpečnostnú službu. Nepátral som po ňom. Ja som si svoje účty s komunistickou mocou, aj s eštabákmi, vybavoval ešte za komunistického režimu. Nemal som chuť dodatočne sa odreagovať v dobe, keď to už bolo bez rizika. Vtedy sa vyrojilo toľko tvrdých a neúprošných antikomunistov, že by som medzi nimi nemal šancu uspieť.

SA: Pamätám sa na pocit hrôzy a úzkosti, keď som niekedy pred rokom 1989 čítal váš fejtón o vašom sne. V pochmúrne ráno sa veziete na bicykli do Cífera, sledujú vás dvaja eštabáci vo volge a postupne sa vás snažia vytlačiť z cesty.... Sen, no na bicykli ste do roboty jazdili, pretože vám vzali vodičský preukaz; pracovali ste mimo Bratislavu, pretože sa vás báli kdekoľvek zamestnať. A museli vás často sledovať, aby vás mali pod kontrolou. Takže ten sen mal s realitou veľa spoločného...

MK: Ten sen sa mi vtedy naozaj sníval. Iba som ho zachytil na papier.

SA: Pán Kusý, jedným z dôvodov, prečo som sa chcel zhovárať o vašej

skúsenosti s ŠtB, je aj jedna epizóda, ktorú som zažil u vás doma na oslave vašich narodenín. Dvaja či traja známi vám vtedy vyčítali, že ste v kontakte, dokonca sa rodinne navštevujete s agentom, ktorý bol na vás nasadený a donášal na vás. Mohli by ste opísať túto skúsenosť z vášho života?

MK: Náš disent nebol orientovaný na ilegality. Čo som robil, k tomu som sa hlásil. Svoje samizdaty som podpisoval. Čo sa eštabáci dozvedeli od udavačov, sa obvykle dozvedeli aj odo mňa. Pravdaže, okrem dátumov pražských schôdzí či spisovateľských stretnutí v rámci „Obsahu.“ A o takýchto dátumoch bolo zvykom vopred nehovoriť ani vlastným manželkám. Bolo zvykom nepýtať sa na veci, ktoré sa daného človeka priamo netýkali. Nebolo na mňa dohromady čo donášať. Tieto veci som si vyjasnil aj s niektorými svojimi priateľmi, ktorých eštabáci mnou existenčne vydierali. Bolo to viac prípadov a vybavili sme si to medzi sebou. Prípad, ktorý spomínate, bol z tohto hľadiska naprosto okrajový.

SA: Existuje názor, že ŠtB bola ako štát v štáte – teda relatívne nezávislá od komunistického vedenia, ba dokonca mali cez svoje spisy pod kontrolou aj komunistickú špičku. Čo si o tom myslíte?

MK: Nemyslím si, že u nás vládla ŠtB. Rozhodne nie v období normalizácie. Podľa mňa tu šlo naozaj o vedúcu úlohu strany, t.j. straníckych špičiek.

SA: Keď sa obzriete naspäť na udalosti tesne pred a počas 17. novembra 1989, zrevidujete svoje dnešné znalosti a informácie o týchto dňoch, ako vnímate aktivity, vplyv a snahy ŠtB určovať chod alebo smer udalostí?

MK: Nemám dojem, že to bolo dielo ŠtB.

SA: Prečo ŠtB chcela, aby si celý národ myslel, že študenta Šmída zabila polícia?

MK: Neviem, aký zmysel mala mať inscenácia Šmídovej smrti. A neviem ani o tom, že by to bolo dielo ŠtB.

val pravomoci XII. správy, včetně některých speciálních úkolů. Útvar se opět skládal z funkčních útvarů (vnitřní odbor, kádrová skupina, inspekce náčelníka, analyticko-informační a statisticko-evidenční odbor) a nově přejmenovaných výkonných útvarů: odboru pro boj proti vnějšímu nepříteli (1. odbor), odboru pro boj proti vnitřnímu nepříteli (2. odbor), odboru na ochranu ekonomiky (3. odbor), odboru sledování (4. odbor) a odboru zpravodajské techniky (6. odbor).

Tato organizace XII. správy v podstatě zůstala zachována i v novém organizačním řádu, který byl vydán 18. prosince 1980 (RMV ČSSR č. 51); některé úkoly jednotlivých odborů byly na základě nabytých zkušeností lépe precizovány. Největší změnou bylo rozdělení náplně práce 6. odboru na V. odbor (odbor prověrky korespondence, který vedl i celoslovenskou Taktickou evidenci písma – TEP – a Taktickou evidenci slovenštiny – TES – a zhotovoval krycí doklady) VI. odbor (odbor výkonné zpravodajské techniky).

Poslední léta XII. správy SNB před pádem komunistického režimu v Československu byla neodmyslitelně spojena se jménem jejího náčelníka (od 1. 9. 1986) pplk. RSDr. Štefana Homoly. Mezi jeho stěžejní úkoly patřilo dosáhnout „zvýšení výslednosti... po linii vnějšího a vnitřního protivníka a ochrany ekonomiky“. I přes Homolovo povýšení na plukovníka (k 1. 11. 1987) byla v tomto roce správa kontrarozvědky v Bratislavě hodnocena poměrně negativně. „Dosažené výsledky v čin-

nosti XII. správy SNB v roce 1987 ukazují, že v plném rozsahu nebyl splněn ani jeden z vytčených cílů v kontrarozvědné činnosti. I když v hodnoceném období došlo k výměně většiny řídicích pracovníků na operativních odborech správy a byly tak vytvořeny kádrové i organizačně administrativní podmínky ke kvalitnější práci, zatím se tato opatření nepromítla ve zvýšení efektivity kontrarozvědné práce.“

Ve srovnání s rokem 1985 poklesl počet „agenturních prostředků“ (1985 – 382 tajných spolupracovníků a 1987 281 TS). Rovněž počet svazků kontrarozvědného rozpracování se od roku 1985 snížil; oproti 77 svazkům (31 osobní - OS, 38 signálních - SS a 8 pátracích - PS) bylo v roce 1987 vedeno jen 38 svazků (18 osobních, 16 signálních a 4 pátrací).

Koncem roku 1987 vykazovala XII. správa SNB po linii „boje s vnitřním nepřítelem“ (X. správy SNB) následující stav svazků kontrarozvědného rozpracování spolupracovníků:

Po linii „vnějšího protivníka“ vypadalo využití agenturní sítě následovně:

V problematice USA je vedeno 9 TS, 14 KTS [kandidátů tajné spolupráce] a 15 D [důvěrníků]. Jejich kvalita a rozmístění neodpovídá současným potřebám operativní situace a nevytváří podmínky pro ofenzivní zpravodajské využití. Svědčí o tom nulový stav ve svazcích kontrarozvědného rozpracování i velmi nízká úroveň vyhledávací činnosti.

V problematice NSR byly zjištěny poznatky ke

	TS		KTS		D		OS		SS		PS		SPO	
PROBLEMATIKA	1986	1987	86	87	86	87	86	87	86	87	86	87	86	87
Antisocialistické síly	34	25	-	4	19	17	15	12	3	4	2	-	28	39
Církev a sekty	28	33	7	7	23	18	3	4	5	3	2	-	44	32
Mládež a školství	12	12	2	3	18	15	-	-	1	-	-	-	2	8
Ideodiverzní centra	9	12	3	7	10	18	-	-	2	2	-	-	9	19
Kultura	24	13	3	2	22	18	-	-	2	-	-	-	11	18
Zdravotnictví	6	4	-	1	5	4	-	-	-	-	1	1	3	5
CELKEM	113	99	15	24	97	90	18	16	13	9	5	1	97	121

pozn. redakcie TS – tajný spolupracovník
KTS – kandidát tajnej spolupráce
D – důvěrník
OS – osobné svázky
SS – signálne svázky
PS – pátracie svázky
SPO – spis preverovanej osoby

zvýšenému zájmu diplomatů NSR o osobu Alexandra Dubčeka. Jsou zde vedeni 4 TS, 6 KTS a 5 D. Jde o trvale nízký stav /v roce 1986 rovněž 4 TS/, který vzhledem k silné bázi neodpovídá potřebám operativní situace.

V problematice Velké Británie jsou zjišťovány snahy o založení kulturního střediska v Bratislavě. K aktivitě vládní organizace British Council byly zjištěny poznatky o kontaktech na představitelce pravice na Slovensku. V linii jsou vedeni jen 2 TS, 1 KTS a 1 D, což je bez ohledu na jejich kvalitu zcela nedostatečný počet z hlediska obsazení zájmových oblastí.

V problematice Francie byly rovněž získány poznatky, že pracovníci ZÚ Francie v Praze usilují o otevření kulturního střediska v Bratislavě. Počet agentury neodpovídá potřebám operativní situace, jsou zde vedeni 2 TS, 7 KTS a 6 D.

V problematice ochrany vojenských objektů nemá XII. správa SNB žádné agenturní prostředky. Stejná situace byla i v roce 1986. Z toho lze vyvodit, že problematice ochrany vojenských objektů není věnována žádná pozornost.

Poznatky získané ke generálním konzulátům kapitalistických zemí v Bratislavě mají charakter statistického vykazování počtu příjezdů diplomatů ze ZÚ v Praze. Nejsou však zjišťovány poznatky k důvodům pobytu a jejich konkrétní činnosti na území SSR.

Celkově lze hodnotit kontrarozvědnou práci na XII. správě SNB jako nedostačující...

Tento kritický stav ve srovnání s jinými útvary Státní bezpečnosti neubral XII. správě SNB na nebezpečnosti při působení proti tzv. vnitřnímu nepříteli. I nadále byla schopna získávat relevantní informace o domácí opozici: „*V uplynulém období [roku 1987] byla pro problematiku antisocialistických sil charakteristická orientace těchto sil /např. Kusý, Šimečka, Jablonický/ na verbální projevy v důsledku spekulací s probíhajícím procesem přestavby a prohlubováním soc. demokracie. Zvýraznilo se úsilí těchto osob o propojení a koordinaci postupu s antisoc. silami v ČSR, zejména s „chartou“ s cílem vytvořit širší a akceschopnou základnu pro faktickou opoziční činnost /při i podíl na „Lidových novinách“ – Kusý/. Specifické postavení mezi nimi nadále zaujímá A. Dubček, který odmítá jakoukoliv spolupráci s antisoc. silami... Zintenzívnila se činnost osob, které chtějí zneužít národnostní cítění občanů SSR maďarské národnosti. Usilují o rozšíření základny o osoby, které mají stejné smýšlení jako oni a snaží se prohloubit kontakty s „chartou“, nelegální církví a laickým apoštolátem. Neaktivnější je sig[natář]*

„charty“ M. Duray z Bratislavy... Po linii církví a sekt je v činnosti Vatikánu a reakčního kléru zřejmá tendence v první etapě rozšiřovat základnu pro nátlakové akce uvnitř naší společnosti a aktivizaci takového základny vytvářet předpoklad pro koordinovaný postup a nátlak doma i v zahraničí k prosazení svých požadavků – odluky církve od státu.”

Při poslední reorganizaci federálního ministerstva vnitra v létě 1988 se správa kontrarozvědky v Bratislavě dostala z pravomoci ministra vnitra ČSSR Vratislava Vajnara do přímé podřízenosti jeho I. náměstka gen. Alojze Lorence. V rámci této zásadní změny stačila ještě XII. správa SNB k 20. 3. 1989 změnit svoji organizační strukturu (viz rozkaz náčelníka plk. Š. Homoly č. 7); výkonné útvary se zredukovaly na tři: kontrarozvědný odbor (I. odbor), odbor sledování (II. odbor) a odbor zpravodajsko-technických úkonů a expertíz (III. odbor).

Kromě účasti na potlačování demonstrací konaných v roce 1988 – 1989 při příležitostech různých výročí, se 336 příslušníků XII. správy SNB samozřejmě zúčastnilo i poslední rozsáhlé akci československé Státní bezpečnosti - skartací. Podle dostupných údajů po likvidaci operativní dokumentace StB v první dekádě prosince 1989 zůstalo zachováno z 280 svazků tajných spolupracovníků 72, z 435 spisů důvěrníků 329, z 104 objektových svazků 30, z 259 spisů prověřovaných osob 161 atd. Nebylo proto divu, že slovenská kontrarozvědka StB v polovině února 1990 skončila jako ostatní centrální útvary komunistické politické policie, tzn. reorganizací a rozpuštěním.

AKO SA VYSPORIADALI S DEDIČTVOM TAJNÝCH SLUŽIEB V OKOLITÝCH KRAJINÁCH

MARIÁN GULA

Nemecko

S dedičstvom svojich tajných služieb sa ako prvé začalo vyrovnávať Nemecko. Situácia bola špecifická v tom, že bývalé územie NDR bolo pričlenené k SRN. Z právneho hľadiska tvorilo, tak ako dnes, súčasť jednotného Nemecka, na území ktorého platili nemecké zákony, čiže zákony bývalej i dnešnej SRN. To znamená, že skutky komunistickej nomenklatúry a jej represívnych zločiek boli po zjednotení hodnotené podľa demokratických zákonov, platných na území SRN pred zjednotením a posudzované touto justíciou. V Nemecku teda nebola zachovávaná kontinuita práva NDR ako to bolo a je v prípade iných postkomunistických krajín. „Staré kádre“ museli prejsť hlbokými previerkami pred preverovacími komisiami, zloženými z demokratických odborníkov. Tieto komisie mali k dispozícii všetky podklady potrebné k posúdeniu predchádzajúcej činnosti. Prakticky do všetkých riadiacich či rozhodovacích funkcií justície, prokuratúry i ozbrojených zložiek prišli noví ľudia. Na rozdiel od ostatných krajín „východného bloku“, kde vysoké funkcie obsadili v rozhodujúcej miere „skúsení“ ľudia z bývalého režimu. Postupne sa síce do nižších funkcií prijímali aj noví pracovníci, ale tí museli absolvovať celú cestu funkčného postupu. Je prirodzené, že vysoké funkcie organizujú prácu svojich podriadených, stanovujú pracovné postupy, metodiky i kritéria hodnotenia pracovných výsledkov. Aplikácia takého postupu zabezpečuje pretrvávanie stereotypov z minulosti.

Druhá výhoda, ktorú Nemci mali, bola skúsenosť vyrovnávania sa s nacizmom. Vedeli, že nesmú stratiť archívne pramene. Okamžite po zrušení Stasi, keď sa občania v podstate len ústnym podaním dozvedeli o pripravovanej skartácii, obsadili budovy ministerstva Stasi, čím sa im podarilo značnú časť materiálov zachrániť. Ešte pred zjednotením začal východonemecký parlament pripravovať zákon o zaobchádzaní s materiálmi. Zákon *Gesetz über die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen DDR (Stasi Gesetz)* bol prijatý Bundestagom v roku 1991. Na tomto právnom podklade zriadila vláda úrad, poverený správou materiálov po bývalej Stasi. Prvým riaditeľom úradu sa stal evanjelický pastor Joachim Gauck, známa osobnosť nemeckého disentu, ktorý ho zaštitil svojou autoritou. Podľa uvedeného zákona sa zväzky sprístupnili

dotknutým osobám i na študijné účely. Postihnutí majú nárok nazrieť do svojho zväzku, do zväzku agenta, ktorý poskytoval o nich informácie Stasi aj do personálneho spisu pracovníka Stasi, ktorý akciu vedenú proti nim riadil.

V našom zákone o archívnictve z roku 1975 sú dva dôležité inštitúty, inštitút nahliadania, ktorý je časovo neobmedzený – právo využívať ho majú štátne orgány a inštitút bádania, sprístupňujúci archívne materiály bádateľom, historikom či súkromným osobám. Druhý z uvedených inštitútov umožňoval prístup k materiálom starším než päťdesiat rokov. Podobný zákon existuje v každej civilizovanej krajine, teda i v Nemecku. Po novelizácii v roku 1989 sa päťdesiatročná bariéra znížila na tridsať rokov práve z toho dôvodu, že časť materiálov po represívnych zločkách bola uložená do archívov. Všetky represívne režimy bránili voľnému rozvoju myslenia a myšlienok, ktoré sa nemohli verejne šíriť a jediný prameň, kde ostali zachované, sú materiály represívnych zložiek, ktorých úlohou bolo aj zaznamenávať myšlienky „inak zmýšľajúcich“ ľudí. Tieto záznamy sú veľmi vzácnu súčasťou pamäti národa. Predovšetkým z tohto dôvodu by nemali byť archívne pramene žiadnym spôsobom decimované, tobôž nie ničené, ale uchovávané ako národné bohatstvo. Vyššie zmienaná novela zákona o archívnictve mala vychádzať v ústrety štúdiu, vyhodnoteniu a poučeniu z obdobia vlády komunistickej moci. Demokraticky zmýšľajúci politici však už vtedy upozorňovali na skutočnosť, že takáto úprava je nedostatočná a rieši len veľmi obmedzený okruh problémov, čo sa neskôr potvrdilo aj v praxi.

Zákon o Stasi je akýmsi pendantom zákona o archívnictve. Materiály, ktoré vznikli z činnosti Stasi, sú síce archívne materiály, no majú špecifický charakter. Preto bolo potrebné vyňať tieto materiály zo zákona o archívnictve a prijať osobitný zákon stanovujúci, ako s nimi zaobchádzať.

Cieľom nemeckej spoločnosti bolo vyrovnáť sa s komunizmom a prekonať jeho dôsledky, podobne ako predtým s nacizmom. Vedeli, že jedným z nevyhnutných krokov je sprístupniť minulosť bádaniu. K tomu, aby sme sa mohli s totalitným režimom vyrovnáť a úspešne prekonať jeho dôsledky, je nevyhnutné jeho poznanie. Musíme umožniť štúdium spomínaných materiálov, aby mohli byť vyhodnotené z historického, politického, právneho a morálneho hľadiska. Až toto poznanie nám pomôže pochopiť princípy fungovania totalitného štátu komunistického typu a následne deklarovať princípy demokratického usporiadania nového štátu.

Zákon o materiáloch po bývalej Stasi vychádza z princípu, že obeť majú prednosť pred tými, ktorí na nich páchali násilie. Obeť majú právo poznať svoju minulosť, dozvedieť sa, ako režim ovplyvnil ich životy a byť za to odškodnené. Naopak, snahou tých, čo poskytovali informácie Stasi, i radiacích dôstojníkov je uchovať svoje osobné údaje v tajnosti, čo de facto podporuje zákon o ochrane osobných údajov. K tejto kontradikcii zaujal Stasi Gesetz veľmi jednoznačný postoj. Uprednostňuje obeť. V prípade, že informácie vo zväzkoch by mohli poškodiť záujmy obetí režimu, je prístup spolupracovníkom Stasi k vlastným spisom znemožnený.

Podobne ako v Sovietskom zväze KGB malo i Stasi v NDR vytvorený vlastný rezort. Z tohto dôvodu sa v Nemecku jednoduchšie disponuje s archívami po bývalej Stasi, ktorá založila približne šesť miliónov zväzkov. V porovnaní s inými postkomunistickými krajinami je to neporovnateľne viac.

Poľsko

Na rozdiel od Nemecka sa v Poľsku zachovala právna kontinuita s právnymi ustanoveniami prijatými spreď roku 1989. V porovnaní s Československom malo Poľsko tú výhodu, že už v roku 1984 tu bola zriadená komisia na skúmanie zločinov proti poľskému národu, ktorej úlohou bolo skúmať tzv. stalinské zločiny z rokov 1944 – 1956. Koniec-koncov, podobné snahy sa objavili aj v iných krajinách, keď sa po Stalinovej smrti začalo s revíziou niektorých procesov a rehabilitáciou niektorých obetí. V Poľsku však bola vytvorená špecializovaná inštitúcia. V tom bolo Poľsko o krok vpredu.

Hneď po roku 1989 bol v Poľsku zavedený lustračný zákon. Pretože v tom čase neexistoval otvorený prístup k materiálom, ktoré vznikli z činnosti bezpečnostných zložiek bývalého režimu, prepukli niektoré dnes už známe kauzy. Napríklad kauza s bývalým predsedom vlády Olexym, ktorý bol podozrivý priamo zo spolupráce s KGB. Podozrenie padlo aj na Lecha Walesu, údajne zaevidovaného ako spolupracovník poľskej tajnej polície v sedemdesiatych rokoch. V tejto súvislosti zazneli hlasy, že jeho zvolenie do čela Solidarity bolo manipulované poľskou štátnou bezpečnosťou. V každom prípade infiltrácia disidentských či nezávislých hnutí a iniciatív bola štandardným postupom politických polícií v krajinách tzv. východného bloku. Nech už to bolo akokoľvek, zdá sa, že Walesa sa im napokon vymkol spod kontroly. Neskôr, keď sa k moci dostala ľavicová, lustrač-

ný zákon sa prestal dodržiavať. Počas tohto obdobia mali prístup k materiálom bývalej štátnej bezpečnosti len pracovníci nového ministerstva vnútra.

Po roku 1998 sa vlády opäť ujala pravica, čím vznikli v parlamente priaznivé podmienky na prijatie zákona, ktorým bol zriadený Inštitút národnej pamäti – komisia na stíhanie zločinov proti poľskému národu. Jeho tri hlavné funkcie sa kryjú s organizačnými zložkami. Hlavná komisia na stíhanie zločinov proti poľskému národu – má postavenie vyšetrovacieho orgánu, Úrad sprístupňovania a archivácie dokumentov – zhromažďuje, spravuje a sprístupňuje občanom materiály represívnych zložiek (nielen štátnej bezpečnosti) a Úrad verejného vzdelávania – sa zaoberá najmä vedeckou a publikačnou činnosťou. Pôsobnosť Inštitútu je vymedzená obdobím rokov 1939 – 1989. Spomínaným zákonom je zároveň stanovené, kto má ku ktorým materiálom prístup. I v Poľsku, podobne ako v Nemecku, majú prednosť informácie pre „ukrivených“ pred ochranou osobných údajov „spolupracovníkov, pracovníkov či orgánov bezpečnosti“, ale i ďalších osôb, ktoré „denuncovali ukriveného“. Využitie týchto dokumentov „špeciálnymi službami“, opäť podobne ako v Nemecku, je možné len v prípade, že neobsahujú osobné údaje poškodených osoby a obsahujú informácie o trestnom čine šponáže, terorizmu či trestnom čine, ohrozujúcom ústavný poriadok Poľskej republiky.

V Poľsku fungujú lustrácie na princípe lustračných súdov. Čo to znamená? Človek, ktorý chce nastúpiť do funkcie, podá vyhlásenie, že nebol spolupracovníkom štátnej bezpečnosti. Pokiaľ však niekto má podozrenie o pravdivosti vyhlásenia, môže dotyčného žalovať na lustračnom súde a ten prešetří jeho minulosť. V prípade, že človek skutočne bol spolupracovníkom a vedel o tom, nie je postihnutý za svoju spoluprácu, ale za to, že klamal. Samozrejme, môže podať vyhlásenie aj o tom, že s tajnou službou spolupracoval. Pre niekoho je takéto vyhlásenie diskvalifikáciou, iný ho prijme bez problémov. To sa týka aj politikov a politických zoskupení. Nie každá politická strana podrobila lustrácii napríklad svojich kandidátov na poslancov. A sú i také, ktoré napriek tomu, že si nechali svojich ľudí „vylustrovať“, nevyvodili z toho náležité dôsledky. Podobne ako SDĽ u nás, ktorá nehľadala na to, kto bol alebo nebol spolupracovníkom, zachovali sa aj poľské ľavicové strany. Sú strany, ktoré pri voľbách tieto skutočnosti jednoducho ignorujú. V takomto prípade je už ale na voličovi, či sa rozhodne takéto politické strany voliť

Podstatný je však fakt, že poľská spoločnosť si po desiatich rokoch uvedomila, že nemôže existovať bez „sebačistoty“, bez poznávania svojej minulosti, bez lustrácií, ktoré vyvíjajú na ľudí akýsi morálny tlak. Tento tlak by mal viesť k preferovaniu morálnych a charakterových vlastností ľudí. „Očista“ spoločnosti nie je ani tak podstatná na úrovni jednotlivcov, ale práve v metódach a stereotypoch, ktoré sa uchovávajú a pretrvávajú a ktorých nositeľmi sú, samozrejme, ľudia.

Česká republika

V Československu spočiatku prišla iniciatíva od prokuratúry. Ešte v roku 1990 bol prijatý zákon o súdnych rehabilitáciách, podľa ktorého boli rehabilitovaní tí, ktorí boli odsúdení za spáchanie trestných činov vlastizrady, vyzvedačstva, vojenskej zrady atď.. Ako prvé nastúpilo teda vyrovnávanie sa v legislatívnej oblasti. V Čechách to pokračovalo v roku 1993 prijatím zákona o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického režimu, ktorý v jednom zo svojich paragrafov hovorí o pozastavení premlčacích lehôt od roku 1948 do roku 1989, čo znamená, že trestné činy spadajúce do tohto obdobia mohli a môžu byť legitímne stíhané.

Tento legislatívny pohyb sprevádzali aj zmeny v inštitucionálnej oblasti. V roku 1991 zriadil Ján Langoš pri federálnom ministerstve vnútra Úrad pre dokumentáciu a vyšetrovanie činnosti štátnej bezpečnosti. V roku 1993 vzniklo pri prokuratúre Dokumentačné centrum zločinov komunizmu. Začiatkom roku 1995 sa tieto dva inštitúty zlúčili do Úradu pre dokumentáciu a vyšetrovanie zločinov komunizmu pri Polícii ČR. Do funkcie riaditeľa bol menovaný Václav Benda, známy signatár Charty 77. Tento úrad mohol vyšetrovať a trestne stíhať nielen trestné činy spáchané príslušníkmi štátnej bezpečnosti, ale aj trestné činy spáchané príslušníkmi iných represívnych zložiek, napríklad pohraničnej stráže, verejnej bezpečnosti, prokuratúry atď. Vôľa federálneho parlamentu zistiť, akým spôsobom prebehol 17. november, vyústila v roku 1990 do zriadenia Komisie 17. listopadu. Jej zásluhou vznikla databáza spolupracovníkov ŠtB na základe zachovaných registrov zväzkov ŠtB z celého územia Československa, ktoré obsahujú zápisy o registrovaní zväzkov, vedených štátnou bezpečnosťou. Práca Komisie 17. listopadu viedla v roku 1991 k prijatiu lustračného zákona, ktorého účinnosť bola neskôr v Čechách predĺžovaná a platí až dodnes. Lustračný zákon už v pôvodnom znení reguloval a obmedzoval dosadzovanie niektorých pracovníkov a spolupracovníkov represívnych a ideologických zložiek do verejných

funkcií. O rok neskôr ústavný súd vyňal z kompetencie tohto zákona kandidátov na spolupracovníka a dôverníkov ŠtB, pretože tí mohli, ale i nemuseli vedieť o svojej spolupráci, na rozdiel od agenta, ktorý podľa regule musel mať vedomosť o tom, že je vedený ako agent.

V roku 1996 bol prijatý zákon o sprístupňovaní zväzkov, ktorý postihnutým sprístupňuje nielen osobné zväzky, ale aj zväzky s osobnými údajmi tzv. objektové či iné. Správu týchto materiálov má v rukách archív Ministerstva vnútra ČR. Archív prvej správy, t. j. rozviedky spravuje Úrad pre zahraničné styky a informácie Ministerstva vnútra ČR. Archív ÚV KSČ prešiel pod štátny archív a archívy vojenskej kontrarozviedky a vojenského spravodajstva patria pod správu ministerstva obrany. V súčasnosti sa rokuje o novele zákona o sprístupňovaní, ktorá by sprístupňovala materiály omnoho širšie.

Slovensko

Lustračný zákon z roku 1991 platil ako pre Čechy, tak pre Slovensko až do volieb v roku 1992. Po týchto voľbách sa na Slovensku prestal lustračný zákon v praxi aplikovať a menovanie do funkcií, uvádzaných v tzv. lustračnom zákone, pokiaľ sa uskutočnilo, prebehol v podstate v rozpore so zákonom. Začiatkom roku 1993 bola právomoc Ministerstva vnútra SR vydávať lustračné osvedčenia delegovaná na SIS. Vyplynulo to zo skutočnosti, že živnostenský zákon predpokladal pre isté koncesované živnosti lustračné osvedčenie. Toto lustračné osvedčenie ale nebolo na Slovensku vydávané, pretože ho nemal kto vydávať. Ministerstvo vnútra, na ktoré po rozdelení prešla táto povinnosť zo zákona, údajne nemalo vhodné podmienky. Tým pádom sa v týchto vymenovaných koncesiách nemohli živnostenské listy vydávať vôbec. Prvý návrh, ktorý sa objavil, volal po zmene živnostenského zákona a navrhoval zrušiť povinnosť predkladať lustračné osvedčenie. Návrh však v parlamente neprešiel. Ďalším krokom vlády bolo práve delegovanie právomoci vydávať lustračné osvedčenia na SIS. Právomoc SIS predpokladala deväťmesačné obmedzenie, a po vypršaní doby deviatich mesiacov mal byť prijatý nový zákon alebo vytvorené podmienky pre postup podľa pôvodného lustračného zákona. K tomu už ale nedošlo. Napokon to dopadlo tak, že živnosti sa vydávali aj bez predloženia lustračného osvedčenia. Žiaľ, lustračný zákon sa mlčky obchádzal.

V roku 1996 bol prijatý zákon o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému.

Jediné, čo sa odvtedy na inštitucionálnej úrovni udialo, je to, že Ján Čarnogurský zriadil pri Ministerstve spravodlivosti Oddelenie pre dokumentáciu zločinov komunizmu. Bolo tu ešte niekoľko pokusov. Ján Langoš v súvislosti s prijatím nového zákona o štátnom a služobnom tajomstve v roku 2001 predkladal pozmeňovací návrh, zjednodušene povedané, aby pracovníci bývalej ŠTB a ďalších represívnych zložiek neboli prijímaní do spravodajských služieb. Tento pokus bol neúspešný. Oddelenie pre dokumentáciu zločinov ko-

munizmu vedeniu navrhlo legislatívny zámer zákona na sprístupňovanie zväzkov po bývalej ŠTB a ďalších represívnych zložkách. Zatiaľ tento návrh prešiel medzirezortným pripomienkovým konaním a po zapracovaní pripomienok by mal byť predložený do parlamentu ako vládny návrh. Uvidíme, na aký odpor narazíme.

V súčasnosti materiály po bývalej ŠTB nepatria do archívu Ministerstva vnútra SR, ale pod správu SIS, ktorá ich zaradila do svojich informačných fondov, čo znamená, že sú prístupné výlučne súdom.

SLOVENSKÝ PROBLÉM S ŠTB

IMRICH VAŠEČKA

Písané pre K&K

O probléme ŠTB treba diskutovať a ďakujem redakcii časopisu za túto iniciatívu.

Predstavme si diskusiu s imaginárnym eštebákom. Mohli by sme napríklad začať: Problém s ŠTB je v napáchaných mravných škodách, v demoralizácii spoločnosti. Imaginárny eštebák by mohol odpovedať: Zmeral to niekto? Nikto. Mohli by sme reagovať: Štb ublížilo mnohým ľuďom. Možná odpoveď by zrejme znela: Mohlo sa stať, tajné služby nie sú hračkou pre deti. Prečo sa tí ľudia ale nestožovali? Mohli by sme tiež priradiť: Niektorí boli nespravodlivo stíhaní, uväznení, popravení. Láhka odpoveď: To ale nie je vec ŠTB, to je vec politikov. A politici sa už ospravedlnili, boli rehabilitácie, dokonca aj nejaké to odškodné sa vyplatilo, obeť dostali vyznamenania. Nesmelo by sme dodali: Vyznamenania dostali hlavne kati. Určite by sme sa dožili odpovede: To ich mali súdiť? Kat je vykonávateľ, kat nikdy nerozhoduje. Ak bol pri výkone služby prekročený zákon, treba zodpovedných stíhať. Dokázalo sa ale niekomu niečo? Nikomu nič. Tak o čo ide – o útok na tajné služby? ŠTB bola zneužitá, tak ako sú zneužiteľné všetky tajné služby, a to v každom štáte a v každom režime. Je vecou politiky, akú im dá voľnosť, čo všetko im dovolí. Sú len slepým nástrojom, ktorý je potrebný v každom štáte. Keď zlyhajú, môžu padať až mrakodrapy. O to nám ide (Slováci)?

Iste, je to karikatúra rozhovoru, ukážka, že o ŠTB sa nedá diskutovať so všetkými. Dá sa diskutovať iba s tými, s ktorými máme spoločné základné hodnoty a videnie sveta.

V čom je podľa mňa problém, o ktorom treba diskutovať?

Každý tretí dospelý občan údajne spolupracoval s komunistickým režimom, každého tretieho ten režim nejako skorumpoval a viedol o tom evidenciu. A každý tretí to nechal tak – a ostatní s ním. Možno nie každý tretí, možno každý šiesty, možno deviaty. O počet nejde. Ide o to, že všetci sme to nechali tak. Ide tiež o to, že sa naďalej tvárimo, akoby sa nič nestalo, že všetko je vybavené tým prapodivným päťročným obdobím, keď platil lustračný zákon.

Problém vidím v morálnom zlyhaní drvivej väčšiny občanov Slovenska, vrátane autora týchto slov. Mám síce, tak ako mnohí občania tohto štátu, písomné potvrdenie o negatívnej lustrácii, opa-

tréné patričnými pravými pečiatkami, o potvrdenkách a pečiatkach však morálne zlyhanie či nezlyhanie nie sú.

Kto vlastne zlyhal? Myslím, že individuálne tí, ktorí spolupracovali. Kolektívne všetci, ktorí ostali po roku 1948 a 1968 v republike a do novembra 1989 sa neodvážili verejne postaviť proti štátu zločinu a jeho nástroju.

Myslím, že v individuálnej rovine ide o vinu a odpustenie. Tu mnoho priestoru pre verejnú diskusiu a verejný záujem nie je. Ale ten čo je, ten stojí za to a svedčí o tom história lustrácií.

Predstavme si takúto situáciu: náš priateľ nám oznamuje, že spolupracoval, že o nás informoval. Asi nás udiví, že sa režim o nás nejako zaujímal, možno nám priateľ povie niečo viac. Oстане naďalej naším priateľom? Pravdepodobne áno, pretože oceníme jeho snahu očistiť sa, jeho túžbu po odpustení, jeho odhodlanie začať znova. Oceníme, že tieto jeho pohnútky sú silnejšie ako strach pred stratou priateľa, pred verejným odsúdením, pred „neobľúbenosťou v kolektíve“. Zaisť odpustíme, budeme tolerantní. Budeme ale tolerantní aj vtedy, keď náš priateľ nepreukáže snahu o nápravu a nezačne od pravdy, opätovne ju začne prekrucovať, začne hľadať alibistické zdôvodnenia pre svoju slabosť alebo chytráctvo? Ťažko byť tolerantný v takom prípade. Nehovorím nič nové, vždy platilo, že bez snahy o očistenie niet očistenia. Pred kolkých z nás predstúpili tí, ktorí nám ublížili a povedali: Bol som to ja, kto na teba donášal, ak môžeš, pomôž mi mojím odpustením. Ťažko povedať kolkým sa to stalo, takýto výskum verejnej mienky nebol urobený. A bolo by to zaujímavé.

Udivujú ma všetci, ktorí volajú po tolerancii a udelení všeobecného pardonu bez podania dôkazu o ľútosti nad vlastnými činmi. Udivujú ma tí, ktorí sú v mene práva každého z nás na vývoj proti doživotnému zákazu výkonu verejnej funkcie príslušníkom ŠTB. Možno rokmi ozaj mnohí z nich prehliadli, zmenili sa, prečo nie. Je to nepochybne dôvod na odpustenie, ale nie na právo vykonávať verejnú funkciu. Príslušníci SS to právo tiež nemali a nebol to akt pomsty, ale prevencia, obrana rodicej sa demokracie – nevidím rozdiel medzi situáciou vtedy v Nemecku a dnes u nás. Z toho istého dôvodu ma udivujú tiež tí, ktorí v mene ľudských práv tvrdili a tvrdia, že lustračný zákon diskriminuje. Je to opäť to isté, ako keby príslušníci SS mohli v mene rešpektovania ľudských práv pôsobiť po roku 1945 vo verejnej správe, mohli byť poslancami, členmi vlády, mohli byť špičkovými funkcionármi politických strán, vrcholnými vedúcimi v štát-

180349 180350 180351 180352 180353 180354 180355 180356 180357 180358 180359 180360 180361 180362 180363 180364 180365 180366 180367 180368 180369 180370 180371 180372 180373 180374 180375 180376 180377 180378 180379 180380 180381 180382 180383 180384 180385 180386 180387 180388 180389 180390 180391 180392 180393 180394 180395 180396 180397 180398 180399 180400 180401 180402 180403 180404 180405 180406 180407 180408 180409 180410 180411 180412 180413 180414 180415 180416 180417 180418 180419 180420 180421 180422 180423 180424 180425 180426 180427 180428 180429 180430 180431 180432 180433 180434 180435 180436 180437 180438 180439 180440 180441 180442 180443 180444 180445 180446 180447 180448 180449 180450 180451 180452 180453 180454 180455 180456 180457 180458 180459 180460 180461 180462 180463 180464 180465 180466 180467 180468 180469 180470 180471 180472 180473 180474 180475 180476 180477 180478 180479 180480 180481 180482 180483 180484 180485 180486 180487 180488 180489 180490 180491 180492 180493 180494 180495 180496 180497 180498 180499 180500 180501 180502 180503 180504 180505 180506 180507 180508 180509 180510 180511 180512 180513 180514 180515 180516 180517 180518 180519 180520 180521 180522 180523 180524 180525 180526 180527 180528 180529 180530 180531 180532 180533 180534 180535 180536 180537 180538 180539 180540 180541 180542 180543 180544 180545 180546 180547 180548 180549 180550 180551 180552 180553 180554 180555 180556 180557 180558 180559 180560 180561 180562 180563 180564 180565 180566 180567 180568 180569 180570 180571 180572 180573 180574 180575 180576 180577 180578 180579 180580 180581 180582 180583 180584 180585 180586 180587 180588 180589 180590 180591 180592 180593 180594 180595 180596 180597 180598 180599 180600 180601 180602 180603 180604 180605 180606 180607 180608 180609 180610 180611 180612 180613 180614 180615 180616 180617 180618 180619 180620 180621 180622 180623 180624 180625 180626 180627 180628 180629 180630 180631 180632 180633 180634 180635 180636 180637 180638 180639 180640 180641 180642 180643 180644 180645 180646 180647 180648 180649 180650 180651 180652 180653 180654 180655 180656 180657 180658 180659 180660 180661 180662 180663 180664 180665 180666 180667 180668 180669 180670 180671 180672 180673 180674 180675 180676 180677 180678 180679 180680 180681 180682 180683 180684 180685 180686 180687 180688 180689 180690 180691 180692 180693 180694 180695 180696 180697 180698 180699 180700 180701 180702 180703 180704 180705 180706 180707 180708 180709 180710 180711 180712 180713 180714 180715 180716 180717 180718 180719 180720 180721 180722 180723 180724 180725 180726 180727 180728 180729 180730 180731 180732 180733 180734 180735 180736 180737 180738 180739 180740 180741 180742 180743 180744 180745 180746 180747 180748 180749 180750 180751 180752 180753 180754 180755 180756 180757 180758 180759 180760 180761 180762 180763 180764 180765 180766 180767 180768 180769 180770 180771 180772 180773 180774 180775 180776 180777 180778 180779 180780 180781 180782 180783 180784 180785 180786 180787 180788 180789 180790 180791 180792 180793 180794 180795 180796 180797 180798 180799 180800 180801 180802 180803 180804 180805 180806 180807 180808 180809 180810 180811 180812 180813 180814 180815 180816 180817 180818 180819 180820 180821 180822 180823 180824 180825 180826 180827 180828 180829 180830 180831 180832 180833 180834 180835 180836 180837 180838 180839 180840 180841 180842 180843 180844 180845 180846 180847 180848 180849 180850 180851 180852 180853 180854 180855 180856 180857 180858 180859 180860 180861 180862 180863 180864 180865 180866 180867 180868 180869 180870 180871 180872 180873 180874 180875 180876 180877 180878 180879 180880 180881 180882 180883 180884 180885 180886 180887 180888 180889 180890 180891 180892 180893 180894 180895 180896 180897 180898 180899 180900 180901 180902 180903 180904 180905 180906 180907 180908 180909 180910 180911 180912 180913 180914 180915 180916 180917 180918 180919 180920 180921 180922 180923 180924 180925 180926 180927 180928 180929 180930 180931 180932 180933 180934 180935 180936 180937 180938 180939 180940 180941 180942 180943 180944 180945 180946 180947 180948 180949 180950 180951 180952 180953 180954 180955 180956 180957 180958 180959 180960 180961 180962 180963 180964 180965 180966 180967 180968 180969 180970 180971 180972 180973 180974 180975 180976 180977 180978 180979 180980 180981 180982 180983 180984 180985 180986 180987 180988 180989 180990 180991 180992 180993 180994 180995 180996 180997 180998 180999 190000

nych organizáciách. Absurdné, pravda? A je snád nejaký rozdiel medzi ŠtB a SS? V uniforme.

Niekoľko možno má pocit, že hovorím o kolektívnej vine. Nie, ostávam v rovine individuálnej viny. Každý príslušník ŠtB vykonával svoju službu uveď domede, vedel, čo robí a v mene čoho to robí. A ak niekto povie, že nevedel, tak mu neverím. Komunistickej režim sústavne vyžadoval rituálne prejavy vernosti, v ŠtB určite oveľa väčšie a dôkladnejšie ako inde. Úplne inou vecou je, že pravdepodobne aj „naši“ eštabáci boli na tom podobne ako príslušníci SS: podľa poľského psychiatra Kopalinského esesáci, ktorých vyšetroval v poľských väzniciach, nemali rozvinutú osobnosť, istotu a pevnosť dospelého človeka; nahrádzala im ju nacistická ideológia a hierarchická štruktúra vlastnej zločineckej organizácie. Poskytovala im akoby vonkajšie lešenie, o ktoré sa opierali. Keď sa toto „lešenie“ zrútilo, stali sa z nich slabosi, ktorí neustále hľadali nejakú vonkajšiu autoritu, o ktorú by sa mohli opierať. Myslím si, že okolnosti a motívy svojej služby by si príslušníci ŠtB mali rozobrať so svojimi obeťami, tam nech hľadajú odpustenie a oporu. Verejná sféra, verejný záujem s tým nič nemá, tu by aj v tomto prípade mal platiť princíp prevencie.

Úvahu o kolektívnej rovine problému ŠtB začnem konštatovaním, že okrem niekoľkých pár disidentov z Charty 77 a podzemnej cirkvi sa na Slovensku proti všemocnosti ŠtB ako vykonávateľa a KSČ/KSS ako jeho pána nepostavil nikto. Ani činnosť tzv. ostrovov pozitívnej deviácie nie je možné považovať za postavenie sa proti. Režim bol nereformovateľný a považovať za riešenie pohyb na hraniciach možného je zavádzanie. V tej istej polohe boli predsa aj niektorí riaditelia a vysokí manažéri štátnych organizácií. Oni tiež bojovali proti režimu? Poľský vývoj 1980 – 1989 jasne ukázal, o čom bol protikomunistický odboj.

Zdá sa, že v kolektívnej rovine to s problémom ŠtB nie je jednoduché.

Zaiste každý z nás pozná príbeh z prírody, keď víchrica zlomila stáročný dub, ale tráva sa iba pozohýbala a po čase zase narovnála, prežila. Tak sme údajne prežili aj my, Slováci, večná potrava pre dobytok mocných. Slovenský príbeh s ŠtB je ale slovenským príbehom so slovenskou mocou. Husák a jeho ľudia – to neboli ani Česi, ani Maďari, ani Rusi. To je náš príbeh s našimi ľuďmi. V strednej Európe mali podobné príbehy aj naši susedia – Poliaci a Maďari dnes budujú pomníky padlým, Česi oslavujú víťazstvo ducha. My zase hovoríme o hrdinoch všedného dňa, ktorí si napriek všetkému robili svoje. K tomu len treba dodať, že aby mohli robiť svoje, museli splniť minimálnu pod-

mienku – zúčastňovať sa rituálov, ktoré oslavovali a potvrdzovali „legitimitu“ moci. To sú naši bojovníci proti komunizmu. Takých mali však aj Poliaci, aj Maďari, aj Česi, niekto predsa zodpovednosť za normálnu prácu a jej odbornú úroveň musí prevziať, inak národ neprežije. Väčšina týchto ľudí bola v styku s ŠtB z titulu svojej vtedajšej hospodárskej funkcie – tu treba individuálne rozlišovať a oddeliť účasť na rituáloch od prípadnej konkrétnej viny.

Náš slovenský príbeh s ŠtB je o tom, že okrem „hrdinov všedného dňa“ už nemáme, okrem drobných výnimiek, nikoho viac. Pretože nemáme ideu odporu proti zlu, preto ani nemáme nikoho, kto by za ňou šiel. Náš príbeh je naopak o zrade hodnôt, okolo ktorých sa utvára suverénny národ, je o posluhovaní cudzím hodnotám, je o neschopnosti dvoch generácií postaviť sa ako skupina proti zlu, je o legitime zrady v mene prežitia individuálneho aj skupinového. Nemáme nič, čomu by sa dal s plnou vážnosťou prísúdiť význam kolektívneho antikomunistického odporu. Nič, čo by mohlo reprezentovať odpor celého národa, jeho túžbu po slobode a skutočnej suverenite. Na rozdiel od Poliakov, Maďarov a Čechov nemáme žiadne príbehy, ktoré by sme svojim potomkom mohli rozprávať ako legendy o hrdinstve ich predkov z čias komunizmu. Príbehov, ktoré sú ilustráciou národného variantu večnej idey pravdy a dôstojnosti. My máme príbehy „hrdinov všedného dňa“, príbehy vyznáčov menšieho zla, ale aj alibistov a chytrákov. Všetky sú iba o tom, ako sa podarilo oklamať komunistickú byrokraciu, komunistický štát. Zvrat v politike a ekonomike zatiaľ neprevádza zvrat v kultúre.

Nevolám oneskorene na barikády, hovorím o ľudskej dôstojnosti a živote v pravde, vtedy aj dnes. Hovoriť o ŠtB v konečnom dôsledku znamená hovoriť o schopnosti žiť ako skupina, ako národ v pravde a dôstojnosti. O tom je podľa mňa slovenský problém s ŠtB. To nie je reč len o minulosti, to je reč najmä o prítomnosti a budúcnosti. To nie je reč o všetkých, to je reč najmä o tých, ktorí národ reprezentujú. To je reč o morálnej kondícii týchto ľudí. Dejiny ukazujú, že občas zaváhajú, stáva sa to aj v iných národoch. Je to vždy dôvod na reflexiu. Určite bude aj dnes.

Ako sa problém formuluje, tak sa aj rieši, keď ho nikto neformuluje, nikto ho ani nerieši. A problém ŠtB sme formulovali doteraz v rovine lustrácií. Presnejšie povedané, formulovali ho tak politici a v rovine lustrácií ho aj riešili. Riešili ho zle, ale zle definovaný problém nemôže mať dobré riešenie. Nevidím to ako tragédiu. Bol tu prvý pokus, veľmi sa nepodaril. Ak budeme chcieť, budú ďalšie. Zdá

sa, že dozrieva čas na redefiníciu problému, širšiu a komplexnejšiu.

V kolektívnej rovine považujem za problém aj to, že ŠtB je síce problémom, ale nie spoločenským. To znamená, že za problémom ho nepovažuje dostatočný počet ľudí, že verejne neprejavujú, že ho chcú kolektívne riešiť, verejne a spolu nehľadajú spôsoby riešenia a nevytvárajú si možnosti problém riešiť.

Čo rozumiem pod dostatočným počtom ľudí? Dôraz nekladím na počet, ale na dostatočný. Niekedy dokáže ľudí strhnúť do akcie jediný človek. Riešenie problému ŠtB nie je, myslím si, toho druhu. Ide o problém, ktorého riešenie vyžaduje sebareflexiu a vyúsťuje do vnútorného prerodu človeka. Dostatočným počtom v tomto prípade myslím tých, ktorí sú schopní formovať verejnú mienku a kultivovať vyznávané hodnoty a významy, ktoré sa prisudzujú udalostiam v spoločnosti.

V tomto zmysle sa o riešení problému ŠtB u nás zatiaľ mnoho nehovorí. Myslím, že to má tri príčiny.

V prvom rade všetko musí dozrieť, všetko má svoj čas. Nachádzame sa vo fáze sklamaní z prvého priblíženia k riešeniu, z výsledkov lustrácií. A dalo sa čakať niečo iné od nás všetkých, ktorí sme okrem malých výnimiek bez reptania tvorili komparz aj diváctvo v zlej hre? Samozrejme, že odmietame zásadné riešenie, veď by sme museli v prvom rade spytovať sami seba, spochybniť rolu a činnosť samých seba v bývalom režime. Komu by sa do toho chcelo? Navyše, keď to nerobia ani tí, ktorí sú na výslni verejných funkcií? Odievajú sa do rúcha nevinných obetí, ktoré to mysleli dobre, ale čo mohli, keď nemohli (ale veriacimi vraj ostali v hĺbke duše vždy) a vydávajú to takmer za svoju zásluhu, alebo prijímajú pózu zásadných bojovníkov proti komunizmu a div si nerozdávajú vyznamenania veteránov protikomunistického odboja, sú dokonca aj takí, ktorí nekomentujú svoju minulosť eštebákov a nomenklatúrnych kádrov a z verejných postov nám pokojne hľadeli do očí. Možno aj dnes hľadia niektorí. Na všetko treba čas. Sme v etape odmietania a zľahčovania problému. Horšie je, že v prekonaní tejto etapy nám nepomáha ani mlčanie tzv. elity národa, ktorá je zahľadená do seba a nie do svojej zodpovednosti.

S tým súvisí druhá skupina príčin – legitimita problému. Nahradenie problému ŠtB lustráciami eštebákov zbavilo tento problém jeho legitimity. Uplynulo päť rokov a je po probléme. Aké ľahké! Redefinícia problému ŠtB musí preto obnoviť hlavne jeho legitimitu. Pochybujem o tom, že legit-

imita je obnoviteľná iba na báze lustrácií. Lustrácie, ktoré majú zmysel, síce vidím ako právo každého občana na plnú informáciu o tom, čo tajné služby o ňom zhromažďovali a kto im v tom pomáhal, ale vidím ich ako výsledok snahy o život v pravde, a nie ako iniciačný mechanizmus tejto snahy. Inými slovami, spoločnosť, ktorú v mravných otázkach opustila väčšina jej politickej elity, takú spoločnosť nemôžu takéto lustrácie posilniť. Aby som bol správne pochopený: myslím tým politikov, pre ktorých sú preferencie ich strán natoľko podstatné, že im podriaďujú aj verejný záujem a očividne nerešpektujú základné mravné princípy. Takých politikov vidím väčšinu. A druhá vlna lustrácií, kedy by všetci mali mať prístup k svojim spisom, je primárne o morálke, nie o politike. Prístup k svojim spisom môže byť silným impulzom k návratu do minulosti, k jej opätovnému premysleniu a poučeniu sa z nej. Vidím to ako vec, ktorá sa udeje zajtra. Myslím si ale, že diskutovať o tom treba dnes.

Svoju úlohu zohráva aj to, že nemáme minulosť. Lepšie povedané máme, ale neprisudzujeme jej význam minulosti, ktorá je naša. Interpretácia každého väčšieho politického zvratu neguje to, čo bolo pred ním, a preto stále začíname od roku nula. V roku 1918, v 1939, v 1945 – 1948. V roku 1992 sme sa minulosť snažili prekryť všeslovenským etnickým bratstvom. Eštebák neeštebák, hlavne, že je Slovak. Problém ŠtB súvisí teda so schopnosťou kriticky odkrývať vlastnú minulosť. A opäť sme pri elite, ktorá by túto schopnosť mala prezentovať ako prvá.

Minulosť neodišla, má podobu reparátu pre naše deti. Mali by sme im pomôcť tým, že sa pokúsime dať odpoveď na otázku, ako sa stalo, že tí milí, sympatickí ľudia, ktorí sú ich rodičmi a starými rodičmi, zlyhali ako skupina a zlyhávajú ďalej, pretože zbabelo utekajú pred vlastnou minulosťou.